

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Данилевич Л. А., Діхтяренко С. Ю.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ (ДОСЛІДНИЦЬКОЇ) ПРАКТИКИ

для здобувачів третього освітньо-наукового рівня
вищої освіти спеціальності 053 Психологія

Умань
Візаві
2022

Рецензенти:

Сафін О. Д., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Байда С. П., кандидат психологічних наук кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету
соціальної та психологічної освіти Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 6 від 30 грудня 2022 року)*

Данилевич Л. А.

Д18

Методичні рекомендації до проходження виробничої (дослідницької) практики для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія / Л. А. Данилевич, С. Ю. Діхтяренко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, ф-т соц. та психолог. освіти, кафедра психології. – Умань : Візаві, 2022. – 62 с.

Методичні рекомендації підготовлені для проведення виробничої (дослідницької) практики в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на факультеті соціальної та психологічної освіти для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія на основі наскрізної програми практики (освітньо-наукової програми «Психологія») та робочої програми виробничої (дослідницької) практики.

Методичні рекомендації охоплюють основні положення щодо організації проходження виробничої (дослідницької) практики, зміст та завдання дослідницької діяльності, критерії оцінювання результатів виконання науково-дослідної діяльності та індивідуальних завдань практики аспірантами, зразки звітної документації (у додатках).

УДК 378.147.091.33-027.22(072)

© Данилевич Л. А., Діхтяренко С. Ю., 2022

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Основні засади проведення виробничої (дослідницької) практики	5
Розділ II. Організація проходження практики	9
Розділ III. Зміст виробничої (дослідницької) практики	12
Розділ IV. Звітна документація та вимоги до її оформлення	14
Розділ V. Підведення підсумків практики. Критерії оцінювання видів робіт	16
Розділ VI. Науково-дослідницька діяльність аспіранта: академічна доброчесність	22
Розділ VII. Академічна доброчесність у контексті наукової діяльності: реалії та перспективи	26
Розділ VIII. Технологія написання фахової статті	37
Глосарій	49
Список рекомендованих інформаційних джерел	52
Додатки	57

ВСТУП

Згідно з Положенням про організацію практик здобувачів в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини практика є обов'язковим компонентом освітньо-наукової програми професійної підготовки здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Виробнича (дослідницька) практика спрямована на підготовку фахівців до науково-дослідницької діяльності, проведення наукових досліджень, орієнтована на формування універсальних, загально професійних і фахових компетентностей, необхідних для здійснення професійної діяльності у галузі академічної та прикладної психології.

Підготовка висококваліфікованих здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки) передбачає:

- поглиблення набутих теоретичних знань у сфері психології, вдосконалення фахових навичок безпосередньо в ході виконання завдань науково-дослідницької діяльності у закладах вищої освіти IV рівня акредитації, науково-дослідних установах;

- набуття практичного досвіду у здійсненні теоретико-методологічного узагальнення, переосмислення наявних знань у психології шляхом наукової професійної практики;

- формування творчого ставлення до академічної та прикладної діяльності у сфері психології;

- набуття фахових навичок, дослідницького практичного досвіду організації, підготовки та виконання завдань дисертаційного дослідження;

- формування професійно значущих умінь дослідника, навичок самоосвіти, самовдосконалення;

- активізація в оволодінні професійними знаннями про сучасні психологічні дослідження українських та зарубіжних психологів за принципами академічної доброчесності.

РОЗДІЛ І

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ (ДОСЛІДНИЦЬКОЇ) ПРАКТИКИ

Виробнича (дослідницька) практика є невід'ємним складником освітньо-наукової програми підготовки здобувачів третього освітньо-наукового рівня спеціальності 053 Психологія, яка ознайомлює зі специфікою організації та проведення науково-дослідної роботи у сфері психології. Проходження виробничої (дослідницької) практики забезпечує вироблення фахових навичок дослідницької діяльності психолога, проведення власного наукового дослідження та оформлення його результатів.

Виробнича (дослідницька) практика спрямована на систематизацію теоретичних знань та удосконалення практичних навичок з підготовки й проведення дослідження, пошуку наукової інформації для реалізації наукового проєкту/експерименту, виконання власного дисертаційного дослідження, удосконалення навичок самоосвіти і самовдосконалення.

Робоча програма виробничої (дослідницької) практики розроблена за освітньо-науковою програмою «Психологія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2022) згідно з Положенням про організацію практик в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (денної та заочної форми навчання), затвердженого на засіданні Вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (26 січня 2021 р., протокол № 10); Положення про організацію освітнього процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (2022); Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, затвердженого наказом МОН України від 20.07.2022 р. № 646); Національної рамки кваліфікацій (постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011 р. у редакції від 25.06.2020 р. № 519); професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.03.2021 р. № 610); Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, затвердженого наказом МОН України від 20.07.2022 р. № 646); інших нормативних актів.

Мета і завдання практики

Метою виробничої (дослідницької) практики є поглиблення і вдосконалення комплексу професійних компетентностей та якостей науковця-дослідника, необхідних для майбутньої самостійної науково-дослідницької діяльності у галузі психології.

Завдання виробничої (дослідницької) практики:

1) вдосконалення умінь розробляти програму теоретичного та емпіричного дослідження, пошуку, самостійного відбору та обробки наукової інформації й емпіричних даних із предмету дослідження; узагальнення результатів, обґрунтування висновків наукового дослідження;

2) набуття досвіду використання методів наукового дослідження, психодіагностичного інструментарію, застосування сучасних інформаційних технологій;

3) формування універсальних якостей дослідника для розв'язання комплексних проблем психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору, спрямованості до самовдосконалення, дотримання принципів професійної етики та академічної доброчесності, умінь презентувати результати власного наукового дослідження, генерувати нові творчі ідеї (креативність);

4) оволодіння навичками організації та виконання індивідуальних дослідницьких завдань дисертаційного дослідження; апробації результатів наукового дослідження, їх поширення та впровадження у психологічну практику; складання відповідного звіту;

5) формування уміння толерувати невизначеність і доводити унікальність власного наукового пошуку в умовах інформаційного/цифрового суспільства.

Під час проходження виробничої (дослідницької) практики здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти освітньо-наукової програми «Психологія» мають оволодіти такими **компетентностями**:

Інтегральна компетентність – здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а

також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності (ЗК):

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК1);
- здатність працювати в міжнародному контексті (ЗК2);
- здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК3);
- здатність розв'язувати комплексні проблеми психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності (ЗК4).

Спеціальні компетентності (СК):

- здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках, та забезпечувати якість виконуваних досліджень (СК 2);

- уміння толерувати невизначеність і доводити унікальність власного наукового пошуку в умовах інформаційного / цифрового суспільства (СК 7).

Під час практики аспіранти також мають можливість розвинути базові *soft skills*: креативність, робота в команді, комунікабельність, емоційний інтелект, взаємодія з людьми, тайм-менеджмент, саморозвиток, критичне та екологічне мислення, комплексне розв'язання проблем.

ОСВІТНІЙ РЕЗУЛЬТАТ ВИРОБНИЧОЇ (ДОСЛІДНИЦЬКОЇ) ПРАКТИКИ

У процесі проходження виробничої: дослідницької практики здобувачі третього освітньо-наукового рівня вищої освіти освітньо-наукової програми «Психологія» мають досягти таких **результатів навчання (РН):**

РН 1. Мати передові концептуальні та методологічні знання щодо обраної для дослідження проблеми у сфері психології / на межі предметних галузей, а також дослідницькі уміння, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з психології;

РН 3. Виокремлювати, систематизувати, розв'язувати, критично осмислювати та прогнозувати значущі психологічні проблеми, формулювати і перевіряти гіпотези, визначати чинники та тенденції

функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження;

РН 4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної і академічної етики;

РН 5. Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, статистичні методи аналізу даних, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи, розробляти інноваційні дослідницькі методики у сфері психології, перевіряти їх ефективність;

РН6. Критично і системно оцінювати результати власної науково-дослідної роботи і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми, визначати перспективи подальших наукових розвідок.

РН 9. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми психології державною та іноземною мовами, готувати результати досліджень у вигляді наукових публікацій.

РОЗДІЛ II ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ.

Освітньо-науковою програмою «Психологія» (третього освітньо-наукового рівня вищої освіти) передбачено проходження виробничої (дослідницької) практики з підготовки докторів філософії в III семестрі (II рік навчання).

Базою для проходження виробничої (дослідницької) практики є заклади вищої освіти IV рівня акредитації різних типів та форм власності, наукові установи та заклади, підпорядковані НАН та НАПН України, заклади підвищення кваліфікації та післядипломної освіти, з якими укладені договори про співпрацю, відповідно до спеціальності та тематики наукового дослідження аспіранта (здобувача).

Тривалість виробничої (дослідницької) практики – 2 тижні (90 год. / 3 кредити).

Форма контролю – екзамен.

Організатором виробничої: дослідницької практики здобувачів вищої освіти є кафедра психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Здобувач закріплюється за науковим керівником, який консультує практиканта і надає відгук про його роботу наприкінці практики.

Здобувачі мають право самостійно, за узгодженням відповідних кафедр, адміністрацією факультету, добирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання. У цьому випадку здобувач вищої освіти повинен подати на їх розгляд клопотання від бази практики за 2 тижні до початку проходження практики. Клопотання зберігаються до завершення навчального року у керівника практик по факультету.

З базами практики університет завчасно укладає договори на її проведення за відповідною формою. Тривалість дії договорів погоджується договірними сторонами та визначається на період конкретного виду практики або до п'яти років.

Безпосереднє керівництво та контроль за виконанням програми практики здійснює його науковий керівник, який виконує такі обов'язки:

– забезпечує чітку організацію, планування та облік результатів практики;

- затверджує загальний план-графік проведення практики, його місце в системі індивідуального планування здобувачів;
- надає методичну допомогу в плануванні та організації дослідницької практики;
- контролює виконання практикантом завдань психодіагностичної діяльності та організовує заходи щодо ліквідації виявлених недоліків підготовленої програми;
- готує відгук про проходження практики.

Гарант освітньо-наукової програми «Психологія» знайомить здобувачів із формою та змістом звітної документації і спільно з керівником здійснює облік проходження виробничої (дослідницької) практики здобувачами.

Контроль за виконанням програми практики аспірантів здійснює гарант освітньо-наукової програми та науковий керівник.

Загальне керівництво та контроль за проходженням практики здобувача покладається на гаранта освітньо-наукової програми.

Здобувачі вищої освіти у період організації і проходження практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від наукового керівника практики консультації щодо складання індивідуального плану роботи, оформлення необхідних документів: щоденника, звіту тощо;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками наукового керівника;
- вивчити і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- відвідувати консультації, методичні наради, які проводить науковий керівник чи гарант освітньо-наукової роботи;
- у встановлений термін здавати звітну документацію практики.

Здобувачі вищої освіти мають право:

- користуватися матеріальною базою, бібліотекою, кабінетами та навчально-методичним забезпеченням, використовувати технічну, інформаційно-методичну та іншу документацію, необхідну для виконання програми практики;
- на свободу професійної творчості;
- вносити пропозиції щодо удосконалення освітнього процесу у ЗВО та організації практики;

Організація та проходження практики відбувається за такими етапами.

1. **Підготовчий.** На настановчій конференції за участю представників адміністрації факультету, відділу аспірантури, гаранта освітньо-наукової програми, керівників практики, аспіранти ознайомлюються з робочою програмою та завданнями виробничої: дослідницької практики, переліком та вимогами до звітної документації, організацією проведення дослідницької діяльності.

2. **Основний період проходження практики:** на початку практики здобувачі складають **індивідуальний план роботи практиканта**, який має бути підписаний керівником практики; ведуть записи у щоденнику про виконання завдань практики та поточні види роботи; організують та виконують завдання дослідницької діяльності, індивідуальні завдання заплановані в індивідуальному плані та розроблені відповідно до програми виробничої: дослідницької практики.

3. **Підсумковий.** Після закінчення практики здобувачі третього освітньо-наукового рівня вищої освіти оформляють звітну документацію, готують письмовий звіт про результати виконання запланованих завдань програми практики. Документацію, визначену робочою програмою виробничої: дослідницької практики, здобувачі вищої освіти подають керівнику упродовж трьох днів після закінчення практики. Звітна документація передбачає матеріали практики, звіт аспіранта-практиканта про виконану роботу та відгук керівника. Звіт з практики підписується здобувачем вищої освіти та керівником.

Індивідуальний звіт здобувачів є основним звітним документом. На основі усного звіту (під час захисту практики) та письмового індивідуального звіту, представленого на засіданні кафедри, затверджується загальна оцінка практики. Для представлення звіту здобувач готує презентацію. На захисті практики, окрім офіційного звіту, аспіранти звітують про свій дослідницький досвід.

РОЗДІЛ III

ЗМІСТ ВИРОБНИЧОЇ (ДОСЛІДНИЦЬКОЇ) ПРАКТИКИ

Виробнича (дослідницька) практика спрямована на систематизацію теоретичних знань та удосконалення практичних навичок з підготовки й проведення дослідження, пошуку наукової інформації для реалізації наукового проєкту / експерименту, виконання особистого дисертаційного дослідження, удосконалення навичок самоосвіти і самовдосконалення тощо.

Виробнича (дослідницька) практика передбачає забезпечення фахової діяльності психолога за такими напрямками роботи:

1) науково-методична підготовка здобувача полягає у здійсненні теоретичного узагальнення професійно важливих знань із наукових джерел у галузі психології на основі сучасних методологій наукової діяльності з використанням інформаційних технологій;

2) дослідницька підготовка здобувача передбачає набуття навичок організації різних рівнів психологічного дослідження, критичного осмислення значущих психологічних проблем, розробки психологічних підходів (за потреби), визначати перспективи подальших наукових розвідок.

Виробнича (дослідницька) практика в системі вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні є практичною професійною підготовкою до проведення наукової діяльності здобувачами.

ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виробнича (дослідницька) практика в системі вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні є практичною професійною підготовкою до проведення *науково-методичної та дослідницької діяльності* здобувачів та передбачає:

1. Участь у настановчій та підсумковій конференціях щодо організації та проходження виробничої: дослідницької практики.

2. Ознайомлення із системою науково-дослідної роботи базового закладу (нормативними та науково-методичними документами, перспективним напрямом, темами дослідження, видами науково-дослідної роботи працівників).

3. Ознайомлення з матеріально-технічною базою закладу освіти.

4. Складання індивідуального плану роботи на період проходження практики.

5. Спостереження та участь у дослідницьких заходах

здобувачів-практикантів.

6. Участь у науково-методичній роботі бази практики.

7. Планування, проведення та аналіз результатів власної дослідницької роботи аспірантом-практикантом.

8. Розробка мети, завдань, методики дисертаційного дослідження.

9. Пошук та аналіз наукової інформації, узагальнення здобувачем результатів проведених досліджень у межах власної дисертаційної роботи або планової науково-дослідної діяльності бази практики.

10. Участь у дослідницьких процедурах та формування навичок дослідницької діяльності.

11. Презентація результатів власного наукового дослідження або науково-дослідницької роботи бази практики під час наукового заходу.

12. Підготовка наукової публікації (стаття категорії «Б») за результатами власного наукового дослідження або науково-дослідної роботи бази практики.

13. Підготовка звіту за результатами виробничої: дослідницької практики.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Взяти участь у науково-методичних та науково-практичних заходах кафедри, факультету, університету.

2. Здійснити аналіз матеріалів за темою дисертаційного дослідження з використанням дослідницьких методів.

3. Висвітлення інформації на сайті університету, факультету, в соціальних мережах, ЗМІ щодо проходження практики (скрін-копії з посиланнями на джерело).

РОЗДІЛ IV

ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ВИМОГИ ДО ЇЇ ОФОРМЛЕННЯ

1. Письмовий звіт про проходження виробничої (дослідницької) практики. У письмовому звіті про проходження практики повинні бути відображені всі виконані практикантом завдання відповідно напрямів виробничої: дослідницької практики, індивідуальні завдання, розділ про охорону праці, висновки та пропозиції, список використаних джерел. Обсяг звіту – до 10 сторінок (орієнтовний зразок звіту у додатку В). Звіт здобувача про практику повинен мати наскрізну нумерацію сторінок.

До звіту можуть бути включені схеми, таблиці, зразки матеріалів, фото, малюнки тощо. Звіт датується та підписується здобувачем-практикантом, науковим керівником. Звіт затверджується на засіданні кафедри психології.

Для представлення звіту здобувач готує презентацію результатів виконання завдань виробничої: дослідницької практики. До звіту мають бути додані копії матеріалів наукової роботи аспіранта, виконаної під час практики (статей, доповідей тощо)

2. Відгук наукового керівника про проходження практики.

3. Щоденник виробничої (дослідницької) практики. У щоденник виробничої (дослідницької) практики заносяться всі заходи, пов'язані з проходженням практики, інші види робіт та їх аналіз (схему щоденника див. Додаток Г).

4. Індивідуальний план роботи аспіранта-практиканта, підписаний керівником практики.

5. Матеріали розробленої методики дослідження (результати аналізу теоретичного дослідження дисертаційної роботи або планової науково-дослідної діяльності бази практики).

6. Презентація результатів виконання завдань виробничої (дослідницької) практики.

7. Матеріали, що підтверджують виконання індивідуальних завдань (участь у науково-методичних та науково-практичних заходах кафедри, факультету, університету; висвітлення інформації на

сайті тощо) щодо проходження практики (скрін-копії з посиланнями на джерело). тощо).

8. Матеріали наукової статті за темою дослідження (поданої до публікації у фаховому періодичному науковому виданні категорії «Б»).

9. Висвітлення інформації (на сайті університету, факультету, в соціальних мережах, ЗМІ тощо) щодо проходження практики (скрін-копії з посиланнями на джерело).

Загальні вимоги до оформлення матеріалів практики наступні:

1. Форматування документа: при застосуванні Microsoft Office шрифт має бути один і той самий протягом усього документа – Times New Roman, кегель шрифту – 14). Текстові абзаци мають відступ 1,25 см і вирівнюються за шириною; міжрядковий інтервал – 1,5.

2. Папка зі звітними матеріалами практики повинна мати титульну сторінку (зразок у додатку А).

3. Кожен окремий розділ матеріалів практики повинен розпочинатися з титульної сторінки, на якій зазначається назва розділу; має бути наскрізна нумерація сторінок.

РОЗДІЛ V

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання діяльності аспіранта-практиканта робочої програми виробничої (дослідницької) практики здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю: 053 Психологія.

При оцінюванні виробничої (дослідницької) практики загалом враховуються такі показники:

- організованість і дисциплінованість здобувача-практиканта під час проходження практики;
- ініціатива і творчість, рівень дослідницької майстерності, виявлені у період проходження практики;
- якість виконання науково-дослідницької роботи аспіранта;
- оформлення та своєчасність здачі документації з практики.

Загалом організація практики здобувачів вищої освіти на факультеті соціальної та психологічної освіти здійснюється згідно з нормативними документами про організацію навчальних та виробничих практик у ЗВО та відповідає чинним вимогам.

Таблиця 1

Критерії оцінювання видів робіт з практики

№ п/п	Види робіт	Кількість балів
1.	<i>Щоденник виробничої: дослідницької практики:</i>	0 – 10
	- відображена у повному обсязі робота згідно з програмою практики, оформлення відповідає високому рівню виконання завдань;	10
	- відображена робота програми практики, але допущені незначні помилки, оформлення відповідає достатньому рівню;	8-9
	- відображена частина роботи, допущені незначні помилки, оформлення відповідає середньому рівню виконання;	5-7
	- частково відображена робота, допущені значні граматичні помилки, оформлення відповідає низькому рівню виконання завдань.	1-4
2.	<i>Оформлення індивідуального плану роботи здобувача-практиканта:</i>	0 - 5
	- індивідуальний план та оформлення відповідає високому рівню виконання завдань;	5
	- індивідуальний план оформлений відповідно достатнього рівня виконання завдань;	4

	- відображена частина роботи програми практики, допущені незначні помилки, оформлення відповідає середньому рівню виконання завдань;	3
	- частково відображена робота, оформлено на низькому рівні.	1- 2
3.	Матеріали розробленої методики дослідження (результати аналізу теоретичного дослідження дисертаційної роботи або планової науково-дослідної діяльності бази практики):	0 - 15
	- матеріали дослідження розроблено у повному обсязі згідно з завданнями практики, оформлення відповідає високому рівню результатів;	15
	- матеріали дослідження розроблено згідно з завданнями практики, оформлення відповідає достатньому рівню результатів;	11 -14
	- матеріали дослідження розроблено не в повному обсязі, наявні помилки в оформленні, результати відповідають середньому рівню виконання завдань;	6 - 10
	- матеріали дослідження розроблено частково, наявні значні помилки в оформленні, результати відповідають низькому рівню виконання завдань.	1- 5
4	Матеріали, що підтверджують виконання індивідуальних завдань (участь у науково-методичних, науково-практичних заходах кафедри, факультету, університету, висвітлення інформації на сайті):	0 – 15
	- високий рівень виконання завдання;	15
	- достатній рівень виконання завдання;	11 -14
	- середній рівень виконання завдання;	6 - 10
	- низький рівень виконання завдання.	1 - 5
5.	Оформлення звіту виробничої: дослідницької практики, презентація:	0 – 10
	-високий рівень виконання завдання;	10
	- достатній рівень виконання завдання;	8 - 9
	- середній рівень виконання завдання;	5 - 7
	- низький рівень виконання завдання.	1 – 4
6	Презентація результатів виконання завдань виробничої (дослідницької) практики	0 – 10
	- презентація відображає високий рівень виконання завдань;	10
	- презентація відображає достатній рівень виконання;	8-9
	- відображена частина програми практики, допущені незначні помилки, оформлення відображає середній рівень виконання;	5-7
	- частково відображена робота, допущені значні помилки, відображає низький рівень виконання.	1 - 4

7	<i>Матеріали наукової статті за темою дослідження (поданої до публікації у фаховому періодичному науковому виданні категорії «Б»).</i>	0 – 30
	- стаття категорії Б;	30
	- стаття без категорії Б;	20
	- тези.	10
8.	<i>Своєчасне оформлення та здача звітної документації</i>	0 – 5
	- оформлення та здача звітної документації в повному обсязі згідно вимог:	5
	- оформлено з незначними помилками здано в межах вимог;	3- 4
	- оформлено з помилками, здано із запізненням.	1-2
Усього (максимальна кількість балів)		100

Загальна оцінка за практику – 100 балів.

Таблиця 2

Шкала оцінювання

За шкалою ECTS	За національною шкалою		Кількість балів
	прописом	цифрою	
A	Відмінно	5	90-100
B	Дуже добре	4	82-89
C	Добре	4	75-81
D	Посередньо	3	69-74
E	Задовільно	3	60-68
Fx	Незадовільно	2	35-59
F	Незадовільно	2	1-34

Основними критеріями оцінки результатів виробничої практики виступають:

«Відмінно» (A) (90–100 балів) – здобувач на високому рівні виконав весь визначений обсяг дослідницької роботи, що вимагається програмою, виявив професійні вміння, спираючись на психологічну теорію; правильно визначив і ефективно здійснював індивідуальні дослідницькі завдання. Науково-дослідну роботу виконав на високому рівні (висока якість практики визначена науковим керівником дисертаційного дослідження, представниками базового закладу); виявив сумлінність, організованість, ініціативність на всіх етапах роботи; отримав виключно позитивну оцінку керівника, гаранта освітньо-наукової програми; здав у визначений термін

правильно оформлену документацію; виконав на високому рівні наукову складову дослідження з теми дисертаційної роботи.

«Дуже добре» (В) (82–89 балів) – здобувач повністю виконав програму виробничої: дослідницької практики; виявив уміння, базуючись на психологічну теорію, визначив основне дослідницьке завдання і способи його розв’язання, проявляв ініціативу в роботі; дослідницька робота організована на достатньому методичному рівні. При загальній позитивній оцінці наукового керівника дисертаційного дослідження здобувач-практикант допустив методичні помилки в оформленні результатів дослідження, але зміг їх із власної ініціативи самостійно виправити або пояснити причину їх допущення в процесі обговорення результатів науково-дослідницької роботи; здав у визначений термін належним чином оформлену документацію; виконав на достатньому рівні наукове дослідження з теми дисертаційної роботи.

«Добре» (С) (75–81 балів) – завдання за програмою практики виконані на достатньому рівні, але при загальній позитивній оцінці наукового керівника дисертаційного дослідження практикант допускав незначні помилки у роботі, які не завжди міг самостійно виправити або пояснити в процесі їх аналізу. У ході практики був організованим, відповідальним, самостійним, критичним на всіх етапах роботи, одержав схвальні відгуки колективу бази практики, наукового керівника; подав вчасно документацію, до якої можуть бути внесені незначні доповнення і виправлення за вказівкою керівника практики.

«Задовільно» (D) (69–74 балів) ставиться в тому випадку, коли завдання практики виконано, але шаблонно і не в повному обсязі, результати практики оцінено науковим керівником на задовільному рівні. Здобувачем виявлено дослідницькі вміння, але допущено незначні порушення вимог щодо доцільної організації науково-дослідницької діяльності; на задовільному рівні виконано заплановане наукове дослідження та індивідуальні завдання. Здобувач проявив себе як організований, дисциплінований, але недостатньо самостійний та ініціативний. Загальна характеристика діяльності практиканта у період проходження практики одержала позитивні відгуки. Здобувач із невеликим запізненням подав документацію.

«Задовільно» (E) (60–68 балів) ставиться в тому випадку, коли завдання практики виконано, але неповно, на задовільному рівні.

Здобувач проявив себе як недостатньо організований і дисциплінований, безініціативний та несамостійний. Загальна характеристика діяльності аспіранта на базі практики науковим керівником оцінена на «задовільно». Наукове дослідження виконано на задовільному рівні, але під постійним контролем наукового керівника. Невчасно подано документацію, яка потребує доповнень і виправлень.

«Незадовільно» (FX) (35–59 балів) – завдання практики виконані не в повному обсязі, програму навчальної, науково-дослідної роботи не виконано. Здобувач виявив низький рівень теоретичної та практичної підготовки в галузі психології, невміння реалізувати програмні та індивідуальні завдання, налагоджувати контакт із колективом бази практики, не готовий до забезпечення доцільної наукової діяльності у закладі вищої освіти внаслідок недостатніх знань з провідної дисципліни, методики і основ організації наукової діяльності.

«F» (1–34 бали) – завдання не виконано або виконано із значними помилками; не сформовано вміння проводити відповідні види науково-педагогічної діяльності. Здобувач потребує повторного проходження не тільки виробничої дослідницької практики, а й фахової підготовки загалом.

Підведення підсумків виробничої: дослідницької практики

Після закінчення терміну практики здобувачі третього освітньо-наукового рівня вищої освіти звітують про виконання програми та індивідуального завдання. Документація з практики, визначена робочою програмою практики, подається здобувачами вищої освіти на кафедру керівнику практики для перевірки упродовж трьох днів після закінчення практики.

Індивідуальні звіти здобувачів є основним звітним документом.

Здобувачі ступеня доктора філософії, які працюють за фахом і місце роботи яких відповідає вимогам програми практики, подають витяг із трудової книжки (або копію трудової книжки, завірену керівником установи), довідку з місця роботи, відгук керівника, звіт, робочу документацію із наступним її поверненням.

Виробнича: дослідницька практика завершується екзаменом за стобальною системою: з оцінюванням: «відмінно» (рівень А), «добре» (рівень В, С), «задовільно» (рівень Д, Е) і «незадовільно» (рівень FX, F).

Екзамен із захисту практики проходить у вигляді звітної конференції (круглого столу), на якій здобувачі третього освітньо-наукового рівня вищої освіти презентують результати проходження практики.

На основі усного звіту (під час захисту практики) та письмового індивідуального звіту здобувача, відгуку керівника практики затверджується загальна оцінка практики

Загальна оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість та залікову книжку за підписом керівника.

Здобувач, який за результатами проходження та захисту практики отримав «незадовільно» або з поважних причин не з'явився на практику/захист, мають академічну заборгованість, яку можуть ліквідувати (при наявності відповідних документів).

За результатами проходження практики та підсумкового контролю здобувач та його керівник подають у відділ аспірантури та докторантури:

- звіт про проходження практики (Положення про організацію практик в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (денної та заочної форм навчання) від 26.01.2021 р.);

- витяг з протоколу засідання кафедри про затвердження звіту.

Зазначена документація зберігається в індивідуальному плані аспіранта і розглядається під час атестації.

РОЗДІЛ VI

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АСПІРАНТА: АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Система науково-дослідницької діяльності аспірантів є невід'ємним складником підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних самостійно здійснювати науковий пошук, творчо вирішувати конкретні професійні та наукові завдання.

Науково-дослідницька робота аспіранта здійснюється під керівництвом наукового керівника та умовно може бути розділена на підготовчий, основний етапи, охоплюючи вказані далі види діяльності.

На підготовчому етапі аспірант:

1. Обирає тему наукового дослідження та обґрунтовує актуальність обраної теми дослідження. Здійснює перегляд каталогів захищених дисертацій, знайомиться з дисертаційними роботами; ознайомлюється з методологією наукових досліджень, опрацьовує новітні результати досліджень в галузі психологічної науки. Ознайомлюється зі змістом наукових статей у фахових виданнях, аналізує перелік проблеми сучасної психологічної теорії та практики, що розглядаються у статтях, дисертаційних роботах, та є актуальними для розробки проблеми дослідження. Аналізує зарубіжні та вітчизняні психологічні концепції та напрями наукових шкіл для обґрунтування актуальності та розробки завдань досліджуваної проблеми; уточнює наукові категорії (глосарій) в обраній темі наукового дослідження; здійснює пошук та аналіз літературних джерел із проблеми дисертаційного дослідження.

2. Здійснює планування роботи, що відображено в індивідуальному плані аспіранта.

3. Здійснює розробку наукового апарату дисертаційної роботи (визначення мети, об'єкту, предмету, гіпотези, завдань наукового дослідження).

4. Обирає методи, розробляє методику, проведення дослідження.

5. Здійснює опис процесу наукового дослідження у дисертаційній роботі шляхом формування плану-проспекту у вигляді питань, за якими надалі буде систематизуватися весь зібраний фактичний матеріал.

Під час основного етапу науково-дослідницької роботи аспірант:

1. Організовує виконання науково-дослідницької роботи згідно з індивідуальним планом виробничої (дослідницької) практики аспіранта щодо завдань науково-методичної та дослідницької діяльності, індивідуальних завдань.

2. Організовує виконання завдань теоретичної частини власного дисертаційного дослідження. Аналізує та узагальнює результати наукового дослідження на основі знань наукових методологічних підходів та принципів, використання в дослідженні сучасних інформаційних ресурсів, сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду з тематики дослідження: у періодичних наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України, міжнародних наукометричних баз, зокрема, Scopus, Web of Science.

3. Здійснює підготовку та видання наукових публікацій за темою дисертації у фахових виданнях. Аспірант набуває досвіду написання наукових статей, в яких будуть описані результати теоретичного та емпіричного дослідження, виявляючи добросовісність та вміння працювати з науковими текстами за фахом.

4. Проводить апробацію результатів наукових досліджень шляхом участі у наукових конференціях (з опублікуванням тез доповіді): у міжнародних та зарубіжних конференціях; у всеукраїнських конференціях; у регіональних та міжвузівських конференціях, у наукових семінарах.

5. Здійснює самооцінку отриманих результатів науково-дослідницької діяльності, що обговорюються на засіданні кафедри.

У науково-дослідницькій діяльності здобувач має дотримуватися етичних норм, академічної добросовісності, поважати авторські права проведених наукових досліджень та з цих позицій презентувати власні результати дослідження, формувати полікультурність та розуміння поваги до авторських досліджень у сфері психології.

Академічна добросовісність у науково-дослідницькій діяльності здобувача-практиканта

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини розроблено згідно із Законом України «Про освіту», Статті 42 (від 5 вересня 2017 р.) та реалізуються учасниками освітнього процесу основні положення «Кодексу академічної добросовісності», затвердженого вченою радою університету (протокол № 7 від 28 грудня 2021 р).

Відповідно до Статті 42 Закону України «Про освіту»:

1. «Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

2. Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

1. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації».

Здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія мають сформулювати розуміння принципів академічної доброчесності та застосовувати їх у науково-дослідницькій діяльності.

Академічний плагіат треба відрізнити від помилок цитування. Найтиповішими помилками цитування є:

– брак лапок при використанні текстових фрагментів, запозичених з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;

– посилання на інше джерело;

– неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

Частина 4 статті 42 Закону України «Про освіту» визначає такі основні види порушень академічної доброчесності:

2.1. Академічний плагіат – «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства».

Вирізняють такі основні різновиди академічного плагіату:

– дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат із посиланням на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);

– використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;

– перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

– подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есеїв, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

У науково-дослідницькій діяльності аспіранти також використовують теоретичні та практичні знання, набуті в період навчання на першому курсі у першому семестрі, вивчаючи навчальний курс **«Методологія та методика наукових досліджень»**, розроблений відповідно до освітньо-наукової програми здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня спеціальності «Психологія» та робочої програми.

РОЗДІЛ VII

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ¹

Інформаційно-комунікаційний прогрес людського суспільства неминує охоплює усі сфери життєдіяльності, стимулюючи активний науковий пошук інновацій у різних галузях та слугуючи конструктивним засобом реалізації цього процесу. Будь-яке науково-педагогічне дослідження апріорі збудоване на аналізі вагомих наукових джерел шляхом застосування різних видів цитування, логічної інтерпретації оприлюднених наукових думок з обов'язковим посиланням на автора першоджерела інформації. Однак вітчизняна «гонитва» за науковими ступенями та «полегшеним» варіантом отримання диплому про вищу освіту, спричинило недоброчесні підходи до освітньої та наукової діяльності.

Питання академічної доброчесності гостро постають в усіх галузях науки, зокрема юриспруденції (К. Шахбазян), соціальних комунікацій (О. Рижко), медицини (В. Бивальцев, І. Степанов, Є. Бєлих, А. Калінін, Л. Бардонова) тощо. Так, з юридичної точки зору, визначено правила цитування творів, опублікованих іншими авторами, схарактеризовано нормативно-правову базу кола питань авторського права, визначено правила відповідальності та процедуру судового захисту авторських прав у разі їх порушення шляхом неправомірного цитування та вдавання до плагіату². Проаналізовано загальною чинною ситуацію щодо вказаної проблеми та практики убезпечення плагіату³.

Попри нормативно-правове забезпечення вказаного питання, виокремлення спеціальної статті Закону України «Про освіту» (2017) (Ст. 42. Академічна доброчесність)⁴, активний науковий інтерес до проблеми дотримання академічної доброчесності, маємо визнати, що

¹ Осадченко І. І., Карпук Т. А. Академічна доброчесність у контексті науково-педагогічної діяльності: реалії та перспективи. *Наукові записки* / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 188. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 49–53. <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/480/421>

² Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/125001> (дата звернення 11.02.2020).

³ Слободянюк О. М. Роль науково-педагогічного колективу у формуванні культури академічної доброчесності студентів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. №. 6. С. 134–139.

⁴ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 17.11.2018).

її вирішення не лише не реалізоване, а й набуває нових інтерпретацій, протиріч та способів вияву й боротьби з цим негативним освітньо-науковим явищем.

Результати аналізу наукових джерел стверджують, що проблема дотримання академічної доброчесності – неоднозначна та має багато «але». Дослідники з'ясували різноаспектність причин порушень академічної доброчесності (протиставленням чого є поняття «академічна недоброчесність / нечесність»), спільних та відмінних як для студентів, молодих науковців, так і для досвідчених дослідників:

– прагнення слави як визнання у соціальному, та зокрема професійному, середовищах з метою також подальшого отримання матеріальної та схвальної винагороди, підвищення кар'єрного статусу; виправдання витрачених бюджетних коштів (коштів замовника) з причини невиконання замовленої / запланованої роботи тощо (О. Рижко) [10, с. 3–8];

– брак часу, зокрема у ситуації подання роботи згідно із чітко встановленими термінами (для студентів – написання курсових та інших проєктів; для аспірантів – написання досліджень у рамках звітного періоду тощо); пошук легких шляхів виконання будь-якої роботи; брак інтересу у студентів до виконання певного завдання (найчастіше – непрофільного характеру); засилля безкоштовних пропозицій в інтернеті – сайтів, які пропонують готові, необхідні наукові роботи (Є. Артамонов) [1, с. 13] і т. п.

Як бачимо, причини вдавання до академічної недоброчесності можуть бути різними, однак, очевидно, що жодна з них не є підставою для виправдання тих, хто неповажно вчинює у освітньо-науковій сфері. Результати проведеного нами анонімного опитування у різних ЗВО України засвідчили «щиросердечне» зізнання студентів та молодих науковців у вдаванні до академічного плагіату, унаслідок виконання наукового завдання за правилом «останнього дня».

Академічну недоброчесність тлумачать з позицій неповаги до колег науковців⁵; присвоєння чужої праці за власну та незумисних дій з причини неправильного оформлення посилання у науковій роботі⁶;

⁵ Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobrochesnist.html> (дата звернення 25.01.20).

⁶ Бруй О. Передмова. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. С. 4–8.

обману та невігластва, непошанування самовідданої праці науковців, нівелювання цінності освіти, сприяючи її фальсифікації⁷.

На противагу цьому, поняття «академічна доброчесність» трактують як: «відданість академічній спільноті», дотримуючись таких цінностей: довіра, справедливість, чесність, відповідальність, мужність та повага⁸; сукупність морально-етичних принципів та законних правил у процесі освітньо-наукової діяльності з орієнтацією на забезпечення довіри до кінцевих результатів такої діяльності⁹. Це поняття чітко визначене окремою статтею Закону України «Про освіту» як сукупність визначених правил та етичних принципів, та уведено до переліку основних понять цього Закону. Отже, з точки зору чинного законодавства, поняття «академічна доброчесність» тлумачать у контексті, названому нами як: «законно-етична наукова поведінка».

Нормативними (законними) способами використання інформації з інших наукових творів, тобто з бібліографічним посиланням на першоджерело, є: непряме (недослівне, перефразоване) та пряме (дослівне цитування), анотація / резюмування, запозичення ілюстрацій, таблиць та інших схематичних чи числових даних¹⁰.

Значущість формування у молоді та науково-педагогічної спільноти академічної доброчесності не має одновекторного значення, адже вона є інструментом забезпечення якості освіти, вливаючи на створення громадян нового типу, убезпечуючи інтелектуально-творчий занепад та низьку якість навчання, визначаючи престижність закладу вищої освіти, хоча ще донедавна на цю проблему не звертали належної уваги, а то й приховували чи замовчували¹¹. Водночас науковці¹² одностайні у тому, що, на жаль, науковому колу нашої країни поки що притаманне часте, негативне, катастрофічне явище плагіату. Тому досі тенденція академічної доброчесності сприймається почасти у нашій країні, як міфічна

⁷ Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. Наука України у світовому інформаційному просторі. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/125001> (дата звернення 11.02.2020).

⁸ Сацк В. Там само.

⁹ Бруй О. Там само.

¹⁰ Шахбазян К. С. Там само.

¹¹ Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. Наука України у світовому інформаційному просторі. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/125001> (дата звернення 11.02.2020).

¹² Бруй О. Передмова. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. С. 4–8.

концепція, «модна» наукова тема, що не дозволяє «скоригувати політику забезпечення якості вищої освіти», закласти «фундамент внутрішньої гармонії людини», виховуючи інтелектуальну гідність, толерантність до різноманіття думок¹³.

На нашу думку, необхідно переглянути об'єктивність та дієвість методів вияву та покарання за академічну недоброчесність. Для цього важливо розуміти сутність власне цього поняття, різновиди його вияву, що визначені у Законі України «Про освіту», як: обман, фабрикація, фальсифікація, списування, академічний плагіат, самоплагіат, хабарництво, необ'єктивне оцінювання¹⁴

Констатуємо, що й у виокремленні видів академічної недоброчесності дослідники також мають дещо різну точку зору. Так, В. Сацик уточнює тлумачення хабарництва в академічній сфері як хабаря за іспит чи письмову роботу; студентське списування називає терміном «академічне шахрайство»; виокремлює, крім плагіату, на основі аналізу зарубіжних наукових джерел ще два поняття:

– «професорську нечесність» – зловживання науковим статусом та посадовими повноваженнями у вигляді різного виду утиску студентів та підлеглих науково-педагогічних працівників;

– «академічний саботаж» – дії науковця, що сприяють отримання ним нелегітимної академічної вигоди, чи применшення аналогічної вигоди для інших науковців (відміна або затягування процесу рецензування чи захисту роботи; знищення результатів наукового дослідження тощо)¹⁵.

Отже, насамперед, маємо справу з людським чинником: порушуючи академічну доброчесність, особливо у категоріях «професорська нечесність» та «академічний саботаж», науково-педагогічні працівники, насамперед, виявляють свої особистісні людські якості характеру, у цьому випадку – не найкращі.

Зазначимо, що у наукових джерелах аспектно різняться тлумачення видів академічної недоброчесності у залежності від сфери дослідження. Приміром, у сфері соціальних комунікацій, поняття «плагіат» визначається з точки зору системного та соціально-

¹³ Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobrocheshnist.html> (дата звернення 25.01.20).

¹⁴ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 17.11.2018).

¹⁵ Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobrocheshnist.html> (дата звернення 25.01.20).

комунікаційного підходів¹⁶. Плагіат (академічний плагіат) (з грец. – «крадіжка») – повне / часткове оприлюднення наукового чи іншого стилю твору (його фрагментів), що розкривають концепцію авторства, але не складають об'єкт авторського права (концепції, ідеї, методики тощо), тим, хто не є автором зазначеного. О. Рижко коментує власне тлумачення поняття «плагіат»: з юридичної точки зору, йдеться про «крадіжку ідей / концепцій», а не про «плагіат ідей». Отже, плагіат – пряме порушення авторського / творчого права; «деструктивна ціннісна трансформація»¹⁷.

Виокремлюють різні види плагіату: реплікація, републікація, фальсифікація, мозаїчний плагіат, дослівний плагіат, поєднання власного та запозиченого тексту без цитування, неадекватне перефразування, копіювання наукової роботи іншого автора, згадування наукових джерел без посилань на автора, рерайт тощо¹⁸. У цьому значенні, реплікація – подання науковцем однієї і тієї ж роботи декілька разів з метою підняття свого академічного рейтингу; рерайт – «переказ» чужих думок своїми словами, але зі збереженням сутності інформації. Також виокремлюють такі види плагіату, як: «компіляція» (спеціальне компонування одного наукового тексту з декількох чужих) та «парафраза» – вид переказу чужого тексту своїми словами, але зі спеціальною заміною слів та знаків¹⁹.

Однак, маємо зауважити, що певною мірою не погоджуємося із запропонованим трактуванням поняття «дублювання досліджень», як офіційно не підтверженою домовленістю «між щонайменше двома особами, наслідком якої є виконання однакових, або майже однакових робіт»²⁰. Таке тлумачення, на наш погляд, потребує певного уточнення, адже вітчизняна наука має приклади, коли помилково затверджували однакові теми дисертаційних робіт у різних наукових установах різними дослідниками, які потім здійснювали його (логічно) за подібною, але неоднаковою концепцією. Нині, коли теми наукових досліджень уже не обов'язково

¹⁶ Рижко О. М. Плагіат у соціальнокомунікаційному вимірі початку XXI століття: природа явища та історія боротьби: дис. ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2017. 438 с.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Бруй О. Передмова. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. С. 4–8.

¹⁹ Сацик В. Академічна добросовісність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobroshesnist.html> (дата звернення 25.01.20).

²⁰ Там само.

координуються у спеціальному відділі НАПН України, можемо наразитися на часту констатацію означеної проблеми. Можливо, у сучасних умовах бажано було б передбачити єдину електронну базу даних щодо затвердження ученими радами закладів вищої освіти та наукових інститутів тем наукових досліджень з метою убезпечення їх дублювання. За таких умов можна було б відстежити тенденції сучасних науково-педагогічних досліджень, не наражаючи себе на небезпеку повторення дослідження – несвідомого порушення академічної доброчесності з подальшим вдаванням до такого виду академічного плагіату («дублювання дослідження»).

Сучасним ефективним методом боротьби та захисту від різних видів науково-педагогічного плагіату є онлайн-перевірка тексту (від курсового проєкту студентів до дисертаційних робіт) на оригінальність, хоча й цей метод далеко не позбавлений недоліків.

Однак, значущим також є розуміння необхідності формування у науково-педагогічних працях уміння правильного цитування. Так, наприклад, розрізняти загальновідому інформацію від авторської цитати Є. Артамонов радить з позицій знаходження її підтвердження щонайменше у 5-ти різних джерелах або вільного знаходження без зайвих зусиль у загальних джерелах²¹.

Цитата – точно-дослівний витяг, фрагмент будь-якого твору, що включений до іншого твору з метою підтвердження, заперечення, критики, ілюстрування тощо певного твердження²²; порівняно невеликий уривок наукового твору з обов'язковим посиланням на автора для підсилення власних думок поглядами інших дослідників²³.

Наголосимо на тому, що функціональними є понад 6 тис. різноманітних стилів / правил цитування наукових джерел, що залежить від галузі та способу публікації. Наприклад, стилі цитування: Асоціації сучасної мови, Гарвардський стиль, Стандарт Оксфордського університету та ін.²⁴. До випадків цитування зараховують: згадування зарубіжних авторів та термінів, цитування за

²¹ Артамонов Є. Б. Аналіз методів протидії автоматичним системам визначення плагіату в електронних документах. *Проблеми інформатизації та управління*. 4 (40). 2012. С. 12–18.

²² Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/125001> (дата звернення 11.02.2020).

²³ Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobrochesnist.html> (дата звернення 25.01.20).

²⁴ Бруй О. Передмова. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. С. 4–8.

вторинними джерелами, цитування нормативно-правових актів та самоцитування²⁵. Недотримання норм академічної доброчесності спостерігається у кожному з цих випадків, тому необхідно контролювати ці вияви, а, головне, розробляти методику формування правильності цитування.

Самоцитування – нині типове явище у наукових роботах: цитування (згідно з усіма правилами) автором раніше опублікованих ним праць з метою уникнення самоплагіату та спрямування читача до попередніх робіт автора. К. Шахбазян зазначає, що інтерес до самоцитування та самоплагіату спричинений вимогами високого рівня індексу наукового цитування дослідників, котрі визначають рейтинг наукового працівника (індекс Хірша) та суттєво впливають на його подальшу кар'єру, преміювання, імідж тощо²⁶. Водночас самоцитування є виправданим у випадках: унікальності, одиничності досліджуваної проблеми, з причини чого просто немає інших наукових джерел для посилання, окрім як єдиного автора, який її досліджує; для порівняння чи продовження раніше отриманих наукових результатів. Тобто, важливим є не стільки вдавання до самоцитування, скільки його обмеження щодо обсягу нової статті: до 25 %. Набагато важливіше – не вдаватися до самоплагіату: кількарразове переміщення певного фрагменту твору одного автора із одного твору у інший, без змін; багаторазове опублікування однієї і тієї ж статті. У випадку вияву зазначеного, редколегія наукового видання чи експерти / рецензенти мають повернути статтю чи інший науково-педагогічний твір автору для усунення недоліків, адже головна вимога – наукова новизна нового наукового продукту²⁷.

Принагідно зазначимо, що самоцитування та самоплагіат мають суперечливу сутність, адже на вітчизняному науковому просторі спричинені зміною за останні роки концепції оформлення результатів наукового дослідження. Йдеться про те, що поняття «плагіат», звичайно, завжди було актуальним і перші перевірки наукових робіт, передусім дисертацій, розпочали активно виконувати ще років 7 тому (до цього – поодинокі випадки у зв'язку із підозрою на наукові порушення чи за індивідуальною вимогою). При цьому науковці до перевірок на наявність плагіату (у бажанні чи потребі) не опиралися

²⁵ Шахбазян К. С. там само.

²⁶ Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. Наука України у світовому інформаційному просторі. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/125001> (дата звернення 11.02.2020).

²⁷ Шахбазян К. С. Там само.

на певні постанови чи накази: розповсюдження тенденції подання дисертаційної роботи на предмет подальшого захисту у спеціалізовані вчених радах супроводжувався усною вимогою (з поступовим уведенням довідки про перевірку у системі автоматичного визначення плагіату в обов'язковий перелік документів для подання до спецради). Таким чином, спецради убезпечували себе від подальших проблем стосовно вияву недоброчесних дослідників, утверджуючи свій науковий статус.

Водночас однією з нагальних вітчизняних вимог оформлення результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня як кандидата, так і доктора будь-яких наук вказаного періоду було дотримання правила: публікації автора є змістом дисертації. Тобто рецензенти, експерти, опоненти та комісія ВАК України, підтверджуючи правильність оформлення та подання рукопису дисертації та її супровідних матеріалів (відбитків публікацій щодо теми дослідження), переконувалися і засвідчували у висновках тотожність публікацій автора дослідження тексту його дисертації. Отже, автори «доброчесно», правомірно і свідомо писали дисертаційні роботи згідно із принципом: «Одна стаття – один параграф дисертації», і формували кінцевий варіант роботи до захисту у вигляді вставлення (з мінімальними змінами) статей як параграфів. Тобто, було неофіційним ще одне гасло: «Немає публікацій, немає роботи». Більш того, було дозволено присвоювати науковий ступінь науковцю за так званою «сукупністю наукових публікацій», що системно, послідовно та повною мірою розкривали концепцію, на результати здійсненого дослідження. Відповідно, про поняття самоцититування та самоплагіату ніхто не наголошував. Логічним поясненням цього було те, що все ж публікації у наукових виданнях загалом були доступнішими, розповсюдженішими, ніж сам текст дисертацій, який зберігався лише у чітко визначених місцях (у НБУ ім. В. І. Вернадського та спецраді, де відбувався захист). До того ж вимоги щодо самоплагіату також не були чітко сформульованими й автори, без роздумів про порушення норм та правил наукової етики, адже головне – не вдаватися до плагіату, тобто не «красти» чужої наукової ідеї чи частини твору, опубліковували одні й ті ж результати досліджень, почасти, без абсолютних змін, під гордим гаслом: «мої дослідження – під моїм ім'ям». Необов'язковість та нечіткість вимог до публікацій вітчизняних авторів у зарубіжних виданнях спричинювали передрук одних і тих самих публікацій різними

мовами у різних країнах, що нині також класифікується як самоплагіат. Оскільки кінцевий обсяг дисертації зазвичай перебільшував кількість опублікованого матеріалу, то після захисту дисертації автори, також без почуття втрати академічної доброчесності, опубліковували у вигляді статей решту своєї дисертації.

Тому, якщо ж нині перевірити захищені у той час дисертації (до 2016–2017 рр.), то виявиться масове явище самоплагіату. Однак, думаємо, юридично правомірно буде вважати порушення правил самоцититування та вдавання до самоплагіату саме з моменту набуття чинності відповідного нормативно-правового документа. Хоча, на нашу думку, про що досі тривають наукові дискусії (аргументують позиції «за» та «проти») нині є дещо нелогічним оприлюднення дисертаційних робіт у форматі наукових публікацій, нетотожних самій роботі, але обов'язково, висвітлюючи кожен розділ підрозділу остаточного варіанту дисертації: у висновках до кожного розділу роботи мають бути чітко вказаними посилання на публікації автора, де оприлюднено матеріали цього розділу. Зазначене, поперше, як вказано нами, має дискусійний характер: тобто, щоб не було самоплагіату, а зміст статті висвітлював зміст певного підрозділу дисертації, необхідно кардинально перефразувати авторські ключові слова. Як результат, маємо названі нами «переформульовані статті», а рецензенти, експерти, аналізуючи роботу, констатують неузгодження тлумачень та інших наукових позицій у публікаціях здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації. Однак, приймають зазначене, як належне, адже головний показник – брак плагіату. Можливо, для залагодження вказаної проблеми, доречно формулювати до вимог написання дисертаційних робіт вимог публікувати не основні, а одразу категорію наукових публікацій, що додатково відображають наукові результати дисертації, адже основні – у тексті дисертації, та тезово – у апробаційних джерелах. По-друге, вказане, почасти, спонукає науковців, з причини вимоги, так би мовити, «написати про те саме іншими словами», до пошуків нових форм та методів плагіату – академічної недоброчесності. Так, найпопулярнішими методами цього контексту стало написання фахових публікацій шляхом перекладу через інтернет-перекладача зарубіжних наукових публікацій (з англійської, російської та інших мов). У кінцевому варіанті системи антиплагіату не можуть встановити та

ідентифікувати першоджерело наукової інформації і, як результат, не констатують плагіату наукової роботи.

Вияв плагіату може мати й інші суперечливі аспекти. Наприклад, якщо «крадіжка» авторства у вигляді ідеї, концепції, прямого фрагменту тощо відбулася у вигляді прямої «крадіжки», тобто оприлюднення чужих ідей до моменту їх публікації самим автором. На жаль, історія розвитку будь-якої галузі людської діяльності має такі приклади, відстоювання справедливості у яких судовим шляхом не завжди закінчувалося, як і будь-який юридичний факт, перемогою для постраждалої сторони – реального автора. У цьому випадку, на наш погляд, недосвідчених авторів своїх науково-творчих проєктів необхідно навчати певній «дослідницько-авторській безпеці», що передбачає: контроль за розташуванням матеріалу (встановлення паролю та інших форм дотримання безпеки на персональному комп'ютері; зберігання результатів досягнень у надійному місці тощо) та розголошенням носія ідеї (оприлюднення результатів роботи в усній формі лише після їх публікації); своєчасне затвердження теми та очікуваних результатів дослідження за відповідними процедурами (на засіданнях учених рад тощо); захист авторських прав шляхом відповідної їх реєстрації тощо.

На наше переконання, боротьба з академічною недоброчесністю повинна здійснюватися цілеспрямовано, системно та узгоджено у державному та міжнародному масштабах, не лише у форматі поінформованості щодо відповідальності за порушення правил антиплагіату та умінь правильного цитування, а з метою формування спеціальних професійних і загальнокультурних цінностей як у студентів, так і у науково-педагогічних працівників. Важливим, на наше переконання, є не лише об'єктивне виявлення академічної недоброчесності, а й нормативно-правове забезпечення та дієвість механізмів покарання за вияв цього явища (позбавлення наукових ступенів / звань чи нагород, відрахування з навчання, звільнення з роботи тощо). Однак, з метою убезпечення від несправедливого покарання, має бути передбачена кількоступенева перевірка вірогідності порушення академічної доброчесності, а не сліпа довіра комп'ютерній програмі, яка також може зробити збій.

Отже, на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу нами з'ясовано особливості та сутність сучасного поняття «академічна доброчесність» у контексті науково-педагогічної діяльності, орієнтуючись на реалії та перспективи зазначеного явища.

Узагальнено сутність та причини вдавання до академічної недоброчесності, види її прояву. Запропоновано тлумачити академічну доброчесність як «законно-етичну наукову поведінку». Встановлено спільність поняття «порушення» загалом для різних галузей вияву плагіату у науковому викладі матеріалу. Рекомендовано шляхи усунення проблемних аспектів дотримання академічної доброчесності у сфері науково-педагогічних досліджень шляхом необхідності формування уміння правильного цитування. Визначено суперечливі аспекти контексту самоплагіату як несвідомого порушення академічної доброчесності шляхом оприлюднення результатів дисертаційних робіт у перефразованих статтях тощо. Схарактеризовано методи уникнення окремих видів плагіату шляхом створення єдиної електронної бази даних щодо затвердження ученими радами закладів вищої освіти та наукових інститутів тем наукових досліджень з метою відстеження тенденцій сучасних науково-педагогічних досліджень та убезпечення їх дублювання.

РОЗДІЛ VIII

ТЕХНОЛОГІЯ НАПИСАННЯ ФАХОВОЇ СТАТТІ²⁸

Загальний рівень розвитку кожної країни визначається рівнем продуктивної результативності застосування її наукових досягнень. Фахові наукові статті – один із засобів оприлюднення та апробації наукових здобутків дослідників. Водночас особливості викладу результатів досліджень у наукових статтях систематично коригуються згідно зі змінами вимог до діяльності наукових працівників; урахуванням інновацій кожної наукової сфери; змінами концепцій та стратегій редакційних колегій наукових видань тощо. Однак методологія власне процесу наукового дослідження, попри уточнення конструктів викладу змісту результатів дослідження, залишається традиційною, що дозволяє окреслити цей процес як технологічний.

Грунтовні засади наукового дослідження, частиною якого є наукова стаття, представлені у наукових доробках С. Гончаренка (методологічні поради молодим науковцям у контексті педагогічних досліджень)²⁹, Л. Кайдалової, Т. Кожухової, В. Шпалінського (основи психолого-педагогічного дослідження, зокрема структура та оформлення науково-педагогічного дослідження)³⁰, І. Тихонкової (правильність упорядкування використаних джерел як індикатора якості написання статті)³¹ та ін. Науковий контент представлений різноаспектними методичними рекомендаціями процесу написання наукової статті.

Американські дослідники Р. Манске, Б. Хугенбум у публікації «Як написати статтю» зазначають, що успішне створення письмового продукту – статті, особливо до рецензованого журналу, вимагає значних зусиль³². Автори пропонують деякі рекомендації для уникнення поширених помилок, та спрощення процесу написання

²⁸ Осадченко І. І., Коблик В. О. Технологія написання фахової наукової статті. *Витоки педагогічної майстерності*: журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. Випуск 28. (Педагогічні науки). С. 128–136. <http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/250369>

²⁹ Гончаренко С. У. (2010). Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

³⁰ Кожухова Т. В., Кайдалова Л. Г., Шпалінський В. В. (2002). Основи психолого-педагогічного дослідження: Навч. посіб. для наук.-пед. працівників, слухачів ф-тів підвищення кваліфікації вищ. мед. і фармац. навч. закладів III–IV рівнів акредитації. Харків: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки.

³¹ Тихонкова І. О. (2015). Список літератури наукової статті – важливий індикатор якості статті (як не мати зайвого клопоту з його оформленням). *Інститут молекулярної біології і генетики НАН України*. Взято з: https://www.nas.gov.ua/publications/books/series/9789660247048/Documents/2015_11/14_tikhonkova.pdf

³² Hoogenboom В. J., Manske R. C. (2012). How to write scientific article. *Int J Sports Phys Ther*. Взято з: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3474301/>

фахової статті. Достатньо докладно описали процес руху від рукопису до статті у контексті публікації результатів дослідження у галузі освітніх технологій у однойменній публікації американські дослідники К. Ветцель, Д. Ліндстром, Д. Нідерхьойзер³³. Автори статті характеризують процес публікації, щоб допомогти читачам (молодим науковцям) зрозуміти і підвищити шанси того, що їхня наукова робота буде прийнята для публікації у високоякісних, рецензованих журналах. Щоб допомогти «демістифікувати цей процес», дослідники подають пропозиції розробки програми дослідження, опис процесу рецензування, таблицю потенційних джерел публікації та приклади листування з редакторами.

На основі аналізу наукових джерел (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.) уточнюємо тлумачення поняття «фахова наукова стаття» як виду наукової публікації, у котрій актуалізовано та схарактеризовано остаточні чи проміжні результати дослідження певного фаху (спеціальності, професії, кваліфікації, наукової дисципліни) на основі здійсненого аналізу останніх наукових досліджень інших авторів, обґрунтування шляхів та методів отримання наукових результатів, представлення логічно-лаконічних висновків та окреслення перспектив подальших досліджень. Отже, фахова наукова стаття – це мінідослідження, що має, згідно із цілісним, комплексним та системним методологічними підходами, такі самі структурні компоненти, як і загальне дослідження певної проблеми, складником якого вона є.

Наукові статті мають виконувати функції: дослідницьку (подання наукових результатів), презентаційну (позиціонування авторів статті у науковому товаристві), комунікативну (засіб спілкування, обміну думками дослідників), оцінну (оцінка стану наукових досліджень конкретного питання) тощо³⁴.

Публікація наукової статті, на думку Р. Манске, Б. Хугенбум – «це один із способів просування науково обґрунтованої практики у

³³ Niederhauser D. S., Wetzel K., Lindstrom D. L. (2003). From Manuscript to Article: Publishing Educational Technology Research. Взято з: <https://citejournal.org/volume-4/issue-2-04/editorial/from-manuscript-to-article-publishing-educational-technology-research/>

³⁴ Шліхта Н., Шліхта І. (2016). Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ. Взято з: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Academic_Writing_Course.pdf

багатьох дисциплінах <...>. Брак у публікації важливих результатів значно знижує потенційний вплив цих результатів на <...> практику»³⁵.

Щодо видів наукових статей, то їх розрізняють: власне наукові (оприлюднення результатів дослідної та дослідницької роботи), науково-популярні (для науковців, а також для пересічних громадян, щоб популяризувати певну наукову інформацію); науково-публіцистичні (аналіз актуального для суспільства питання), науково-навчальні чи науково-методичні (мають дидактичну мету). З точки зору кількості авторів, статті поділяють на одноосібні (один автор) та колективні (кілька авторів); з точки зору наукового завдання – на теоретичні та прикладні; з точки зору методу розкриття змісту статті – на оглядові (характеристика, стан, аналіз проблем у конкретній сфері), проблемні (грунтовний аналіз конкретної проблеми), методологічні (подання методологічних засад розв’язання тієї чи тієї наукової проблеми)³⁶.

Щодо структури наукового тексту, то вітчизняні автори³⁷ радять дотримуватися такої процедури процесу написання статті: задум, що виникає на основі критичного аналізу наукових джерел → визначення майбутнього об’єкта дослідження, тобто визначення проблеми → пропозиція вирішення проблеми, тобто гіпотеза → визначення предмету дослідження та його методології як інструментарію → розробка аргументації матеріалу шляхом критичного опрацювання наукових джерел → побудова тексту статті, тобто його структурування.

Зважаючи на актуальність технологічного підходу³⁸ та відповідність процедури написання фахової наукової статті (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.) критеріям технологічності (алгоритмічність,

³⁵ Hoogenboom B. J., Manske R. C. (2012). How to write scientific article. *Int J Sports Phys Ther*. Взято з: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3474301/>

³⁶ Основні вимоги до написання наукової статті : методичні рекомендації (2016) / укладачі: Г. З. Шевчук, Л. І. Гаврилюк, Т. В. Гаврилюк. Луцьк : ВІППО. Взято з: <http://vippo.org.ua/files/pedposhyk/naukovistat-1557135224.pdf>

³⁷ Шліхта Н., Шліхта І. (2016). Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ. Взято з: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Academic_Writing_Course.pdf

³⁸ Осадченко І. І. (2013). Технологія ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.09. Київ.

послідовність, системність, відтворюваність, результативність тощо), пропонуємо цей процес окреслити як «технологію написання фахової наукової статті». Отож, технологію написання фахової наукової статті умовно розподіляємо на три етапи: 1) вибір теми наукової статті (орієнтовної наукової новизни); 2) збір або доповнення необхідного теоретичного та емпіричного матеріалу; 3) опрацювання зібраного матеріалу та його структурування-виклад форматом наукової статті (рис. 1).

Рис. 1. Технологія написання фахової наукової статті

Схарактеризуємо кожен з етапів докладно.

Досвід наукової роботи дозволяє нам визначити такі критерії вибору теми фахової наукової статті, тобто орієнтовної наукової новизни:

1. За підрозділом поточно здійснюваного дослідження (дисертації, проєкту, загальнокафедральної наукової теми тощо). У цьому випадку назва статті може відповідати або бути максимально дотичною темі певного розділу масштабнішого наукового пошуку. Приміром, складати опис чи уточнення ключових понять дослідження, докладне тлумачення яких за обсягом не може бути уведеним до дисертаційної роботи. Або ж, реалізуючи науковий проєкт, необхідно висвітлити його часткові результати.

2. У контексті навчальної дисципліни, яку викладає науковець, провадячи освітню діяльність у закладах освіти. У такому випадку, темою наукової статті може стати деталізована тематика окремої

лекції (оглядова наукова стаття) чи доповнення до певної теми. Надалі зміст такої статті варто переробити науково-навчальним стилем для прямого використання у процесі викладання навчальної дисципліни.

3. Цільова тема конкретного наукового журналу. Аналогічний критерій вибору теми наукової статті знаходимо у публікації Р. Манске, Б. Хугенбум³⁹. Це може бути як персональна пропозиція від редакційної колегії журналу у вигляді замовлення написання наукової статті на тему, що цікавить видавника, так і самостійний пошук наукових видань зі звуженим колом наукових інтересів, але вигідними фінансовими та часовими пропозиціями (терміну опублікування).

4. Ситуаційна тема, що виникає у результаті: наявного матеріалу для подальшого опрацювання; раптового виникнення наукової ідеї (інсайту); цікавої теми виступу на конференції тощо.

Науковці (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.) однозначні у висновках: вдало обрана (актуальна, з чітко передбачуваною науковою новизною) тема дослідження – запорука успішної наукової публікації (високоцитованої, популярної).

Наступний етап технології написання фахової наукової статті – збір або доповнення необхідного теоретичного та емпіричного матеріалу полягає у пошукові та вибірці наукової інформації. Рекомендовано опрацювати щонайменше 10 зарубіжних наукових публікацій обраної тематики та аналогічну кількість вітчизняних видань друкованого чи електронного формату. Вочевидь, нині доступнішими є електронні видання. Докладні поради щодо вибірки теоретичного та опрацювання емпіричного матеріалу можна отримати у відповідних методичних рекомендаціях (Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Городжа, 2020; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шевчук, 2016 та ін.)

Перед тим, як перейти до наступного етапу написання фахової наукової статті – опрацювання зібраного матеріалу та його структурування-виклад форматом наукової статті, вважаємо

³⁹ Hoogenboom B. J., Manske R. C. (2012). How to write scientific article. *Int J Sports Phys Ther.* Взято з: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3474301/>

необхідним, спираючись на досвід застосування технологічного підходу, зробити шаблон статті з передбачуваних компонентів публікації. Знову, аналогічну пораду знаходимо у публікації Р. Манске, Б. Хугенбум⁴⁰. Коли фахове видання, до якого буде подана стаття, ще не обрано, доречно орієнтуватися на традиційну структуру наукової статті, що має два, умовно названих нами, складника: інформаційний (метадані автора / авторів; анотації; ключові слова) та основний текст статті.

Щодо структурування статті, то вона беззаперечно має відповідати усім заявленим вимогам редакційної колегії конкретного наукового журналу. Визначають (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.) загальноприйняті структурні компоненти основного тексту наукової статті, що коротко можна сформулювати так: постановка проблеми у її загальному вигляді та актуальність дослідження; аналіз найсучасніших наукових джерел кола досліджуваного питання; формування мети та завдань статті; методи дослідження основна частина; висновки; перспективи подальших досліджень цього напрямку; список використаних джерел. Останнім часом редакції наукових видань вимагають наявності такого структурного компонента фахової наукової статті як «методи / методологія дослідження». Однак наукові видання мають право висувати й специфічні вимоги до опублікування фахових наукових статей (табл. 3).

⁴⁰ Hoogenboom B. J., Manske R. C. (2012). How to write scientific article. *Int J Sports Phys Ther.* Взято з: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3474301/>

Характеристика структурних компонентів фахової наукової статті

Назва компонента статті	Характеристика компонента статті
Метадані статті (двома мовами: українською та англійською для вітчизняних видань).	УДК; спеціальність дослідження (наприклад, 011 Освітні, педагогічні науки; 053 Психологія); ResearcherID; ORCID; ScopusID (якщо є); назва статті; прізвище, ім'я, по батькові автора / авторів; науковий ступінь та вчене звання; повна назва посади; організація (місце роботи); особиста електронна пошта.
Анотація та ключові слова (двома мовами: українською та англійською для вітчизняних видань).	Лаконічна характеристика досягнення мети та виконання поставлених завдань статті; короткий опис методів дослідження; акцентування на науковій новизні та результативності наукової статті; чіткі висновки здійсненого дослідження.
Постановка проблеми у її загальному вигляді та актуальність дослідження.	Короткий опис взаємозв'язку досліджуваної теми із загальносвітовими науковими тенденціями у цій сфері; короткий висновок про актуальність досліджуваного питання – вказівка на практичне значення статті та внесок у світову науку.
Аналіз найсучасніших наукових джерел кола досліджуваного питання.	Огляд найсучаснішої літератури з орієнтиром на загальні тенденції того, що вже було опубліковано; короткий аналіз праць указаних у списку використаних джерел авторів; вказівка на окрему проблему або на перспективу її розвитку; висновок аналізу останніх досліджень кола проблеми, що вивчається. <i>Примітка:</i> у випадку здійснення ретроспективного аналізу використовуються наукові джерела відповідного історичного періоду.
Формування мети та завдань статті.	Визначення мети статті, що окреслює авторську стратегію у набутті нових наукових результатів відповідно до визначеної теми статті шляхом аналізу наукових джерел та / або аналізу емпіричного матеріалу. Постановка завдань статті, що визначає авторську тактику – поетапні наукові кроки для досягнення визначеної мети.
Методи дослідження	Опис методів, застосовуваних конкретно для цієї статті: для теоретичної статті – один метод та описати його як методологію, теорію, історію; конкретна вказівка

	принципів цього методу, застосовуваних для цього дослідження; опис етапів експерименту (якщо є); опис учасників експерименту: вік, стать, заклади вищої освіти, експериментальні майданчики (якщо є).
Основна частина	Розкриття новизни статті; опис авторських спостережень і результатів; характеристика результатів, що відповідають заявленій меті та завданням статті; конкретний опис ідеї, концепції,
	що знайшла застосування (з таблицями та рисунками при умові, що назви таблиць та рисунків мають відповідати змісту таблиць та рисунків); порівняння різних методів та методик дослідження; порівняння результатів дослідження з аналогічними у інших статтях / дослідженнях; розбір та пояснення результатів; узагальнення та оцінка результатів дослідження; оцінка достовірності отриманих результатів; місце отриманих у процесі дослідження результатів у структурі відомих людству знань.
Висновки дослідження.	Узгодженість висновків зі змістом, зокрема метою статті: у логічному викладі висновки до фахової наукової статті мають становити розширений варіант заявлених раніше у тексті сформульованих мети та завдань дослідження. Висновки повинні мати тільки авторський виклад, тому не містити цитувань.
Перспективи подальших досліджень цього напрямку.	Коротке окреслення перспективи дотичних до теми фахової наукової статті питань / проблем, що потребують подальшого вивчення.
Список літератури	Бібліографічне оформлення згідно із останньовстановленими вимогами усіх наукових джерел, використаних у статті, та наукових праць усіх авторів, згадуваних у статті.

Звертаємо увагу на той факт, що редакційною політикою окремих наукових видань можуть бути встановлені уточнення та розширення вказаних у табл. 3 структурних компонентів фахової наукової статті.

Цілком згодні з Л. Городжою, яка стверджує: «Наукові публікації повинні бути повними, лаконічними й зрозумілими, мова –

зрозумілою не тільки фахівцям, а й широкому колу читачів»⁴¹. Більш того, на наше переконання, зважаючи на масову інформаційну доступність, популяризацію сучасних наукових досягнень пересічним громадянам, варто спрямовувати як тематику, так і стиль написання фахових статей, насамперед у галузі соціальних та поведінкових наук, освітніх / педагогічних наук тощо, для широкого кола читачів, стимулюючи їхні пізнавальні інтереси, демонструючи наукові здобутки.

У результаті аналізу наукових джерел (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.) нами узагальнено критерії відповідності наукової статті сучасним вимогам:

- важливість, своєчасність, актуальність та поширеність цієї проблеми;
- оригінальність, унікальність змісту статті як ознаку наукової цінності та відображення професіоналізму автора;
- дотримання академічної доброчесності, насамперед шляхом наявності власних міркувань та покликань на інших авторів; цілісність розкриття одного або кількох суміжних питань;
- послідовність та логічність викладу матеріалу;
- якість стилю написання (зрозумілість, доступність, прямолінійність, простота для розуміння та логічність);
- точність наукової термінології;
- грамотність тексту;
- ступінь продуманості, цілеспрямованості, актуальності, опрацювання достатньої кількості використаних наукових джерел;
- використання достатньої експериментальної вибірки;
- надання перевіреної, достовірної, абсолютно доведеної інформації, тобто доказовість змісту тексту;
- логічність, стислість, автентичність та вірогідність висновків;
- критичність у відборі фактів;

⁴¹ Городжа Л. В. (2020). Наукова стаття: як написати та опублікувати у рейтинговому виданні. Методичні рекомендації. Київ: Ін-т електродинаміки НАН України. 2020. 48 с. Взято з: <https://techned.org.ua/files/metodychni%20recomend.pdf>

– дотримання відповідних вимог та рекомендацій редакційних колегій.

Цілком погоджуємося з авторами щодо необхідних умов відповідності наукової статті сучасним вимогам та наголошуємо, що у науковій статті має бути не просто критичність у відборі фактів, а конструктивна, толерантна критика, зважаючи на те, що будь-який науковий висновок, навіть за достовірності фактів, надто у сфері гуманітарних наук – точка зору конкретного науковця, що має право на її оприлюднення та відстоювання, спираючись на доказову базу. Проте, ймовірність уточнення чи заперечення думки – також можливі, ураховуючи плинність часу, стрімкий прогрес в усіх сферах суспільства, вибіркочну базу досліджуваних об'єктів / суб'єктів тощо. Отож, варто убезпечувати науково-конфліктну ситуацію у результаті написання статті шляхом формулювання толерантно-виважених наукових апелювань, на кшталт: «погоджуючись з автором щодо ..., спробуємо уточнити ...», «не применшуючи наукової цінності наданих автором даних, зауважимо, що ...», «не заперечуючи поданої у статті наукової інформації, зазначимо, що ...» тощо. Натомість доцільно уникати різко-критичних коментарів, наприклад: «категорично не погоджуємося з автором щодо ...», «неправильно тлумачить поняття ... автор статті ...», «не розуміємо, як можна було автору зробити такий висновок ...» тощо.

Відповідаючи на пряме запитання «Чому рецензенти повертають наукову статтю?», американські дослідники наголошують на тому, що це означає, що вона не відповідає основним критеріям відбору до друку у науковому виданні. Офіційно вказують п'ять основних причин відхилення друку наукової статті: 1) невідповідні, неповні чи недостатньо описані статистичні дані; 2) переоцінка результатів дослідження (перебільшення їх значущості); 3) використання невідповідних, неоптимальних чи недостатньо описаних експериментальних об'єктів / суб'єктів чи інструментів у процесі дослідження; 4) незначні чи недостатньо об'єктивні вибірки дослідження; 5) складність написання тексту статті («нечитальність»)⁴².

Опановувати науковий стиль писемного мовлення дослідники⁴³ радять ще зі студентських лав, тому розробили для студентів, як і у

⁴² Hoogenboom B. J., Manske R. C. (2012). How to write scientific article. *Int J Sports Phys Ther*. Взято з: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3474301/>

⁴³ Шліхта Н., Шліхта І. (2016). Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ. Взято з: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Academic_Writing_Course.pdf

багатьох інших ЗВО, методичні рекомендації та програму курсу «Основи академічного письма». Одним із основних методів навчання науковому письму автори називають порівняння (зіставлення), що має такі послідовні етапи: самостійний вибір здобувачами теми для твору (тема обов'язково має бути висвітленою у підручнику) → вибір наукового джерела для аналізу → порівняння викладу інформації у підручнику з викладом матеріалу у науковій статті → написання твору двома стилями одного обсягу: і як у підручнику, і як у науковій статті → обговорення двох стилів з акцентом на формування уміння написання науковим стилем.

Найпопулярнішим аспектом сучасного процесу написання фахової наукової статті є проблема культури оформлення наукового тексту, дотримання вітчизняних та зарубіжних правил цитування й покликання, що становлять основу дотримання правил академічної доброчесності⁴⁴, публікаційної етики авторів⁴⁵, спекуляції у науковому тексті⁴⁶.

Складником технології написання фахової статті є як аналіз, так і оформлення списку використаних джерел. У методичних рекомендаціях навчають працювати із джерелами, укладати бібліографію, формувати культуру оформлення наукового тексту (Ветцель, 2003; Гаврилюк Л., 2016; Гаврилюк Т., 2016; Гончаренко, 2010; Городжа, 2020; Кайдалова, 2002; Кожухова, 2002; Ліндстром, 2003; Манске, 2012; Нідерхьойзер, 2003; Шпалінський, 2002; Тихонкова, 2015; Хугенбум, 2012; Шевчук, 2016; Шліхта І., 2016; Шліхта Н., 2016 та ін.). На думку І. Тихонкової, список використаних джерел дозволяє мобільно оцінити рівень ознайомлення автора статті із сучасною літературою, об'єктивності узгодження методів дослідження та отриманих даних з аналогами, пріоритетності наукового матеріалу та рівень запобігання плагіату (Тихонкова, 2015). Зважаючи на інформаційність цього питання, вважаємо за необхідне висвітлити його у наступних публікаціях.

На етапі опрацювання зібраного матеріалу та його структурування-викладу форматом наукової статті науковий текст

⁴⁴ Шліхта Н., Шліхта І. (2016). Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ. Взято з: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Academic_Writing_Course.pdf

⁴⁵ Городжа Л. В. (2020). Наукова стаття: як написати та опублікувати у рейтинговому виданні. Методичні рекомендації. Київ: Ін-т електродинаміки НАН України. 2020. 48 с. Взято з: <https://techned.org.ua/files/metodychni%20recomend.pdf>

⁴⁶ Dawson J. H. (2017). Speculation in Scientific Writing. *Published online by Cambridge University Press*. Взято з: <https://www.cambridge.org/core/journals/weed-technology/article/abs/speculation-in-scientific-writing/FC9A381A123F90FD4DE3C1E0FEA3E438>.

формулюється лише двома варіантами: констатування / аналіз / інтерпретація думок інших науковців (шляхом прямого та непрямого цитування, огляду джерел) та власними думками автора («робимо висновок про ...», «на нашу думку, ...», «на наш погляд, ...», «вважаємо, ...», «узагальненням нами ...», «порівняння нами ...», «обґрунтуємо, що ...» тощо). Наголошуємо, що наукова новизна, а, значить, її актуальність, оригінальність, значущість виявляється викладом власних думок автора.

Список використаних літературних джерел має відповідати вимогам Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.

ГЛОСАРІЙ

Актуальність теми – це значущість, тобто необхідність та невідкладність її розгляду для потреб розвитку галузі психологічної науки, розв'язання соціально-психологічної проблеми суб'єкта тощо.

Актуальність дослідження визначається тим, наскільки його результати будуть сприяти вирішенню конкретних практичних задач або сприятимуть усуненню чинних протиріч у суспільному житті, у виробництві, в освіті тощо.

Анотація є стислою характеристикою книги, статті, рукопису тощо; за своїм характером анотації можуть бути *довідковими* та *рекомендаційними*, тобто такими, що мають критичну оцінку твору.

Апробація дослідження – колективне обговорення виконаного дослідження на науково-технічних радах, засіданнях кафедри; його рецензування і експертизи, оприлюднення кінцевих результатів у спеціальних журналах, реферативних збірниках, а також у виступах дослідників з доповідями і повідомленнями на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах.

Вибірка, або вибіркова сукупність індивідів – це та їх частина, яка відібрана з усієї маси, що має назву «генеральна сукупність». Вибіркова сукупність завжди об'єднана якоюсь спільною ознакою і відображає якості генеральної сукупності.

Гіпотеза – це науково обґрунтоване дослідником припущення, сформульоване щодо наявності чи відсутності емпіричних зв'язків, залежностей між об'єктами чи явищами, що вивчаються.

Гуманістична психологія – напрям у психології, що визнає своїм головним предметом особистість як унікальну, відкриту можливостям, яка шукає сенси і цінності, творчий духовний початок.

Дивергентне мислення – це здатність породжувати багато різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності, виявляти креативність; у вузькому значенні креативність – це дивергентне мислення (Дж.-П. Гілфорд), особливістю якого є готовність висувати багато правильних ідей щодо об'єкта.

Завдання дослідження – це конкретизація загальної мети з урахуванням предмета дослідження; конкретні шляхи та засоби досягнення дослідником поставленої мети дослідження.

Мета дослідження – це очікуваний кінцевий результат, який зумовлює загальну спрямованість і логіку дослідження (теоретичного

або прикладного); авторська стратегія одержання нових знань про об'єкт та предмет дослідження.

Метод (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) – спосіб досягнення мети, розв'язання конкретного завдання; сукупність прийомів (операцій) практичного впливу чи теоретичного освоєння об'єктивної дійсності з метою її пізнання.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження або сукупність методів і прийомів правильного і цілеспрямованого вивчення явищ.

Методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання та перетворення реальної дійсності.

Надійність інформації проведених психологічних досліджень або її вірогідність, означає стабільність результатів при повторних експериментах різних дослідників.

Науковий (понятійний, категоріальний) апарат включає: актуальність дослідження; протиріччя; проблему; тему; об'єкт; предмет; мету, гіпотезу, завдання, методи, наукову новизну та практичну значущість дослідження.

Наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові і психологічні аспекти.

Наукова монографія – це наукове дослідження, в якому різнобічно й вичерпно висвітлюється вибрана наукова проблема з критичним її аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій.

Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; завдання для пошуку невідомого; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці і потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

Обґрунтованість (валідність) психологічної інформації дослідження визначається придатністю методу досліджувати (вимірювати) саме ті якості об'єкта, які вивчаються.

Об'єкт дослідження – частина об'єктивної реальності, процес або явище, що породжує явище, яке обране для вивчення.

Об'єкт пізнання – те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, процес або явище об'єктивної соціально-психологічної

реальності, яке породжує проблемну ситуацію, обрану для дослідження.

Предмет дослідження – окремі сторони, властивості, якості об'єкта, що досліджуються з певною метою; чітко означений аспект наукового вивчення процесу в рамках обраного об'єкта.

Предмет пізнання – досліджувані з певною метою властивості об'єктивної дійсності.

Проблема у науці – це суперечлива ситуація, що вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, що явно не вкладаються в рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти.

Резюме – це короткий підсумок прочитаного твору, що має висновки та головні підсумки.

Тези – положення, що коротко викладають одну з основних думок лекції, доповіді тощо. Тези подаються у формі логічних суджень. Тези поділяють на основні, прості та складні. Прості тези записують при першому ознайомленні з текстом (іноді їх записують у вигляді цитат). Основні тези часто створюються на основі простих шляхом їх узагальнення, переробки й виключення окремих положень.

Цитата – дослівний уривок із твору певного автора, що наводиться для підтвердження або заперечення висловлюваної думки. Шляхом цитування слід оформлювати найважливіші фрагменти авторського тексту.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонов Є. Б. Аналіз методів протидії автоматичним системам визначення плагіату в електронних документах. *Проблеми інформатизації та управління*. 4 (40). 2012. С. 12–18.
2. Бруй О. Передмова. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка НТУ України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. С. 4–8.
3. Варава І. М. Проблема академічної доброчесності у сучасному суспільно-освітньому середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск. 66. 2019. С. 22–26.
4. Гайтан О. М., Горошко А. І. Порівняльний аналіз систем автоматичної перевірки оригінальності текстів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: технічні науки. Том 29 (68). Ч. 1. № 5. 2018. С. 98–104.
5. Городжа Л. В. Наукова стаття: як написати та опублікувати у рейтинговому виданні. Методичні рекомендації. Київ: Ін-т електродинаміки НАН України. 2020. 48 с. URL : <https://techned.org.ua/files/metodychni%20recomend.pdf>
6. Вайнола Р. Х., Ясточкіна І. А. Організація та проведення соціально-педагогічного дослідження : навч. - метод. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 219 с.
7. Важинський С. Е. , Шербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
8. Данилевич Л.А. Проблема розвитку творчого потенціалу в студентському віці. *Актуальні проблеми психології* : зб-к наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 25. С.93-102.
9. Данилевич Л.А. Психологічні аспекти розвитку соціально-психологічної компетентності студентів-психологів : зб-к наук. праць. *Науковий вісник Херсонського державного університету*.

Серія Психологічні науки. Херсон: Видав. Дім «Гельветика», 2017. Випуск 2. Том 1. С. 89 – 93.

10. ДСТУ 3008:2015: Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 26 с. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/3659_3008-2015.PDF

11. Інноваційний потенціал порівняльно-педагогічних досліджень для розвитку вищої освіти. В. В. Безлюдна, І. Б. Бойчевська, В. І. Павлюк, І. В. Палагута; за заг. ред. О. А. Заболотної. Київ : Ямчинський О., 2019. 207 с.

12. Кльоц Л.А. Професійний розвиток психолога: сучасні тенденції. К.: Марич, 2009. 140 с.

13. Корольчук М.С., Трофімов Ю.Л., Осьодло В.І. Методологічні та теоретичні проблеми психології. К.: Наука, 2013. 334 с.

14. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження. Знання України, 2006. 48 с.

15. Методичні рекомендації виробничої: науково-викладацької практики : методичні рекомендації до проведення науково-викладацької практики здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія». Упоряд. Перепелюк Т.Д. Умань. 2021. 68 с.

16. Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки / За заг. ред. О.Г. Мороза. К.:НПУ, 2006. 206 с.

17. Осадченко І. І., Карпук Т. А. Академічна доброчесність у контексті науково-педагогічної діяльності: реалії та перспективи. *Наукові записки*. Випуск 188. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 49–53. <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/480/421>

18. Осадченко І., Маслюк Р. Сутність та дискусійні питання проблеми академічної доброчесності. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 19–25. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/download/4272/4839/> (дата звернення: 08.09.20).

19. Осадченко І. І., Коблик В. О. Технологія написання фахової наукової статті. *Витоки педагогічної майстерності*: журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. Випуск 28. (Педагогічні науки). С. 128–136. <http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/250369>

20. Основи наукових досліджень. Уклад.: М. В. Кудла, В. О.

Коблик. Умань: Сочінський М. М., 2021.185 с.

21. Палеха Ю. І. Основи науково-дослідної роботи. Київ: Ліра-К, 2017. 332 с.

22.Партико З. В. Основи наукових досліджень. Київ: Ліра-К, 2017. 231 с.

23. Перепелюк Т.Д. Тренінг як чинник актуалізації процесу спілкування у ході навчально-професійної діяльності. Психологічний журнал. Умань, 2018. № 1. С. 61-72.

24. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Підручник. 4-е вид., випр. і доп. Каравела, 2014. 360 с.

25. Психологічні засади організаційного розвитку / за ред. Л.М.Карамушки. К.: Інститут психології імені Г.С.Костюка, Кіровоград: Імекс –ЛТД, 2013. 204 с.

26. Радченко І. А. Методологія і методика наукових педагогічних досліджень. Умань: УніверсУМ, 2017. 104 с.

27. Радченко І. А. Теорія і практика наукових досліджень. Умань: УніверсУМ, 2013. 104 с.

28. Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? (16.03.2017). URL: <http://library.uipa.edu.ua/poslygy/naukovtsiam-fakhivtsiam/naukovtsiam/akademichna-dobrochesnist.html> (дата звернення 25.01.20).

29. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. К.: Вища школа, 2005. 240 с.

30. Слободянюк О. М. Роль науково-педагогічного колективу у формуванні культури академічної доброчесності студентів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. №. 6. С. 134–139.

31. Становлення ідентичності фахівця /за ред. В.Л.Зливкова. К.: Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 258 с.

32. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ:, 2021. 165 с.

33. Фурман А. В., Фурман О. Є., Шандрук С. К. Вітакультурна методологія: антологія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 980 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/34553>

34. Чепелева С.Ю., Рудницька Н.В. Нормативна модель самопроекування особистості. *Наука і освіта*. Київ, 2017. № 11. С.105 – 113.

35. Чирва Г. Методологія та організація наукових досліджень / уклад. Чирва Г. Умань : Візаві, 2018. 188 с.
36. Шахбазян К. С. Застосування в наукових публікаціях цитат із опублікованих творів, права на які належать іншим авторам. Наука України у світовому інформаційному просторі. Київ: Академперіодика. Вип. 14. 2017. С. 51–58. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/handle/123456789/125001>
37. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. Знання, 2008. 310 с.
38. Школаєнко С. М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. К. : ІВЦ «Політехніка», 2004. 280 с.
39. Шульдик Г.О., Перепелюк Т.Д. Психологічна практика 2 курс: методичні рекомендації. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 16 с.
40. Шульдик А.В., Шульдик Г.О. Становлення особистості студента: психологічний аспект. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 220 с.
41. Шульдик Г.О. Чинники формування впевненості у майбутніх психологів. Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів : матеріали IV Всеукраїнських психологічних читань. Умань, 4 листопада, 2020р.
42. Kolesnichenko N., Osadchenko I., Yashnyk S., Kharlamenko V., Slipchuk V., Gramatyk N. Methods of Pedagogical Psychology in Education. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. Volume 8. Issue 4. November 2019. Retrieval Number: D8353118419/2019©BEIESP. doi:10.35940/ijrte.D8353.118419. P. 4018-4023.

Інформаційні ресурси

1. Аспірантам, докторантам, науковим керівникам (консультантам). Факультет соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини. Програми практики ОС Доктор філософії (ОНП «Психологія»)

URL:

[https://fspu.udpu.edu.ua/%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d1%96%d0%b4%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%ba%d0%b0/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b8/%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%](https://fspu.udpu.edu.ua/%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d1%96%d0%b4%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%ba%d0%b0/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b8/%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%20)

[d1%96%d1%8f-%d0%be%d1%81-%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80-%d1%84%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%81%d0%be%d1%84%d1%96%d1%97/](http://ekniga.com.ua)

Інформаційно-пошукової системи-каталогу з електронної літератури: книжки, довідники, словники, енциклопедії, підручники і т. д. URL: <http://ekniga.com.ua>

2. Відділ аспірантури та докторантури. Нормативні документи УДПУ імені Павла Тичини. URL: <https://vad.udpu.edu.ua/normatyvno-zakonodavcha-baza/normatyvni-dokumenty>

3. Кодекс академічної доброчесності. URL: <https://udpu.edu.ua/pro-universytet/dokumenty>

4. Науковий портал. УДПУ імені Павла Тичини URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/>

5. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>

6. Наука. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nauka>

7. Національна академія наук України. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>

8. Неформальна освіта. Сайт факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини. URL: <https://is.gd/IjO2Ju>

9. Сайт електронної бібліотеки. URL: <http://lib.com.ua>

10. Сайт бібліотеки імені Вернадського. URL: <http://nduv.gov.ua>

ДОДАТКИ

Додаток А

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ З ВИРОБНИЧОЇ: ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ

Здобувача
ступеня «Доктор філософії»
спеціальності 053 Психологія
_____ курс _____ група

Прізвище, ім'я, по-батькові

База практики:

Термін практики:

Керівник практики

Умань – 20__

Додаток Б

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник практики

_____ р.
„___” _____ 20___

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН РОБОТИ

на час проходження виробничої: дослідницької практики

з _____ по _____ року

В _____ -

Здобувача
ступеня «Доктор філософії»
спеціальності 053 Психологія
_____ курс _____ група

Прізвище, ім'я, по батькові

База практики:
Термін практики:
Керівник практики

Умань – 20___

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти

Звіт
з виробничої: дослідницької практики аспіранта
(кафедра)
(спеціальність)
(прізвище, ім'я, по батькові)

Термін проходження практики _____

Науковий керівник

1. Ознайомлення із системою науково-дослідної роботи базового закладу (нормативними та науково-методичними документами, перспективним напрямом роботи тощо)

2. Ознайомлення з темами дослідження, видами науково-дослідної роботи працівників базового закладу _____

3. Відвідування, участь у дослідницьких заходах здобувачів-практикантів _____

4. Участь у науково-методичній роботі закладу, самопідготовка _____

5. Виконання програмних завдань виробничої (дослідницької) практики: науково-методичних, дослідницьких та індивідуальних _____

6. Проведення та аналіз результатів власної дослідницької роботи аспірантом-практикантом _____

7. Узагальнення здобувачем результатів проведених досліджень у межах власної дисертаційної роботи або планової науково-дослідної діяльності бази практики _____

8. Обсяг проведення роботи за видами (дата проведення, тема) _____

Дата
Аспірант

(підпис)

Керівник

(підпис)

Титульна сторінка

**Щоденник
виробничої: дослідницької практики
здобувача ступеня «Доктор філософії»**

(прізвище, ім'я, по батькові)

спеціальності 053 Психологія

Місце проходження практики:

Термін проходження практики:

Керівник практики:

Загальні рекомендації щодо ведення щоденника

1. У щоденнику має відобразитись вся робота аспіранта-практиканта: планування, організація та виконання завдань виробничої: дослідницької практики.

2. Практикант (здобувач освітнього ступеня «доктор філософії») зобов'язаний вести своєчасні та регулярні записи у щоденнику практики.

Схема щоденника

Дата і час	Зміст роботи	Аналіз діяльності